

Paylaşılan İnsanlık Kimliğinin Merkezine Demirlediğinde: Bir Azınlık Olarak Alevilerde Benlik Sınıflandırması ve Kimlik Motivasyonları

Sercan Karlıdağ¹

Altınbaş Üniversitesi

M. Ersin Kuşdil²

Bursa Uludağ Üniversitesi

Özet

Bazı azınlıklar için, uzun süre boyunca sürekli tehdit altında yaşamak bir çözüm arayışını zorunlu kılar. Uzun süredir baskı altında olan azınlıkların, çoğu zaman kapsayıcı bir insanlık nosyonuna dayanan inanç sistemlerine sahip olduğu görülür. Bu çalışma, paylaşılan insanlığın, Aleviler gibi yüzyıllar boyunca kolektif mağduriyet yaşayan etno-dinsel bir azınlık grup açısından çoğunluk ile aynı “sembolik değerler evreninin” paylaşıldığını kanıtlamak için kamusal bir söylem malzemesi mi olduğunu, yoksa belirli motivasyonlarla gerçekten kimlikte merkezi bir yer mi tuttuğunu incelemektedir. Algılanan merkeziyete dayalı olarak, benlik sınıflandırmasının üst-soyutlama, sosyal ve kişiler arası düzeylerinde hangi motivasyonel ilkelerin (öz saygı, ayırt edilme, aidiyet, anlamlılık, süreklilik ve etkililik) etkin olduğu incelenmiştir. Araştırmada 142 Alevi katılımcıya ulaşılarak, katılımcılardan “Sen kimsin?” sorusuna yanıt olarak 8 kimlik unsuru ifade etmeleri ve bu unsurların algılanan merkeziyet ve motivasyon düzeylerini derecelendirmeleri istenmiştir. Bulgular, kimlik unsurlarının %9.6’sının, üst-soyutlama düzeyinde paylaşılan insanlık kimliğine dayanan benlik sınıflandırmasında olduğunu göstermiştir. Hiyerarşik regresyon analizleri, kimlik tanımlama sürecinin motivasyonel arka planının öz saygıyla sınırlı olmadığını ortaya koyarak Motivasyona Dayalı Kimlik İnşası Kuramı’nın varsayımlarını desteklemiş ve benlik sınıflandırma düzeylerine göre motivasyonel ilkelerin rolünün değişebileceğini göstermiştir. Kimlik repertuarında paylaşılan insanlığa en az bir kez atıfta bulunan katılımcılar arasında, “anlamlılık” ve “süreklilik” motivasyonları algılanan kimlik merkeziyetini pozitif yönde yordamıştır. Bulgular, sosyal psikolojik açıdan ve Alevilik çalışmaları alan yazını bağlamında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paylaşılan insanlık, Benlik sınıflandırması, Kimlik motivasyonları, Kimlik merkeziyeti, Aleviler

Abstract

For some minorities, living under constant threat for an extended period requires a solution. It is evident that long-oppressed minorities often possess belief systems rooted in an inclusive notion of humanity. This study examines whether shared humanity serves as public discourse material for an ethno-religious minority group like Alevis, who have suffered collective victimhood for centuries, to prove that they share the same “symbolic universe of values” with the majority, or whether it genuinely occupies a central place in their identity driven by specific motivations. It explores which motivational principles (self-esteem, belonging, meaning, continuity, and efficacy) are active at superordinate, social, and interpersonal levels of self-categorization, based on perceived centrality. Conducted with 142 Alevi participants, the study involved expressing 8 identity elements each in response to the question “Who are you?” and rating their perceived centrality and motivational levels. The findings showed that 9.6% of the identity elements are at the superordinate abstraction level of self-categorization. Hierarchical regression analyses revealed that the motivational background of the identity process was not limited to self-esteem, supporting the tenets of Motivated Identity Construction Theory, and demonstrated that the role of motivational principles can vary in relation to levels of self-categorization. Among participants who referred to shared humanity at least once in their identity repertoire, the motives of “meaning” and “continuity” positively predicted the perceived identity centrality. Findings are discussed in relation to social psychological perspectives and Alevism studies literature.

Keywords: Shared humanity, Self-categorization, Identity motives, Identity centrality, Alevis

Yazışma Adresi: ¹Sercan Karlıdağ, Altınbaş Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sercan.karlidag@altinbas.edu.tr ORCID: 0000-0001-7160-1602

²M. Ersin Kuşdil, Bursa Uludağ Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, mekusdil@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3005-9009

Paylaşılan İnsanlık Kimliğine Demirlediğinde: Bir Azınlık Olarak Alevilerde Benlik Sınıflandırması ve Kimlik Motivasyonları

Azınlıkların genellikle daha radikal inanç ve davranış örüntüleri geliştireceği varsayımı, gruplar arası ilişkiler alanında yaygın olarak kabul görmektedir. Descamps (1982, s. 88) önemli bir noktaya işaret ederek, bir toplumda var olabilmek için farklı grupların “paylaşılan ve ortak bir sembolik değerler evreniyle ilişki kurmaları” gerektiğini, çünkü gruplar arasındaki farklılıkların herkes için “okunaklı” hâle gelebilmesi için bu değerlerle ilişkili olarak tanımlanması gerekliliğini hatırlatmaktadır. Bu anlamda, hümanist/insani inanç ve değerler hem çoğunluk hem de azınlık gruplarının üst grup kimliğinde bir araya gelmelerini sağlamak için iletişimsel amaçlara hizmet eden bu “sembolik evrenin” bir parçası olarak görülmelidir. Gruplar arası ilişkiler alanındaki kuramların neredeyse tümü (bkz., Brewer, 1991; Reicher vd., 2010; Tajfel ve Turner, 1979; Verkuyten ve DeWolf, 2002; Volhardt, 2015), avantajlı ve dezavantajlı gruplar arasında iletişimi kolaylaştıran bir ortam olması gerektiğini belirterek bu noktanın önemini kabul etmektedir. Bu yaklaşımlar, gruplar arası iletişimin yalnızca bir arada yaşama değil, statükonun meşrulaştırılması açısından da işlevsel olduğunu; bu nedenle hiyerarşilerin sürdürülebilirliğinin, dezavantajlı grupların belirli bir düzeydeki rızasına bağlı olduğunu ima eder (örn., Sidanius ve Pratto, 1999).

Bu makalede, bazı azınlıkların, insanlığa özel atıfları olan belirli inanç sistemleri geliştirerek ve bunları kendi benlik tanımlarında merkezi hâle getirerek bu gereklilikten faydalandıklarını öne sürüyoruz. Bu bağlamda, uzun süredir baskı altında yaşayan bazı azınlık grupların üyeleri (örn., LGBTQ+’lar, etnik ve dini azınlıklar; bkz., Dobai ve Hopkins, 2022; Newheiser vd., 2017), ayrımcılık ve şiddetin süreklilik kazandığı koşullarda kimliklerini görünür kılmak için güvenli yollarını aramaktadır. Böyle koşullarda, kimliklerini hümanist inançlar temelinde tanımlamak, hem ortak bir sembolik değerler evrenine seslenmeyi mümkün kılabilir hem de çoğunluk tarafından “insan” olarak tanınmayı kolaylaştırarak görece bir güvenlik hissi sağlayabilir. Hümanist inançlar temelindeki kimlik tanımlamaları, etno-dinsel bir azınlık olan Aleviler açısından da anlamlı bir strateji hâline gelebilir. Özellikle Alevilerin senkretik-heterodoks dini anlayışları ve buna bağlı kültürel-politik yönelimlerinin kamusal alanda baskılanması, marjinalleştirilmesi ya da görmezden gelinmesi karşısında, bu tür tanımlarının kimlik mücadelesinin bir yolu olabileceği savunulabilir.

Ancak burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Bu hümanist inançlar, azınlık üyelerinin çoğunluk ile aynı “sembolik değerler evrenini” paylaştığını kanıtlamak için kamusal söylem malzemesi olarak mı kullanılıyor, yoksa azınlık üyelerinin kimlik tanımlamalarında uzun vadede belirli motivasyonlarla yönlendirilen mer-

kezi bir konuma mı sahipler? Benlik sınıflandırmasının arka planındaki kimlik motivasyonları (*identity motives*) sosyal psikolojide yıllardır “öz saygı” veya “ayırt edilme” gibi sınırlı sayıda motivasyon üzerinden incelenmektedir. Bu motivasyon “listesi” yıllar içinde başka araştırmacılar tarafından “aidiyet” ve “anlamlılık” da eklenerek genişletilmiştir (Brewer, 1991; Hogg, 2000). Son yıllarda ise, altı motivasyonlu, daha kapsamlı bir modeli test eden bir dizi kültürlerarası çalışma (Becker vd. 2017; Easterbrook ve Vignoles, 2012; Vignoles, 2011) konunun detaylı bir şekilde ele alınmasını mümkün kılmıştır. Bu çalışma, kapsayıcı bir insanlık nosyonuna dayalı bir inanç sistemini benimseyen ve Türkiye’de yüzyıllardır kolektif mağduriyet ile sistematik damgalamaya karşı var olma mücadelesi sürdüren bir azınlık grup olan Alevilere odaklanarak yukarıdaki soruya yanıt aramaktadır.

Azınlık gruplara mensup bireylerin, hümanist inançlar etrafında geliştirdikleri benlik tanımlamalarını anlayabilmek için, kimlik olgusunu kuramsal temelleriyle açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. “*Ben kimim?*” sorusuna verilen bir cevap olarak kimlik, duygulanım ve davranış boyutlarıyla da ele alınmakla birlikte, çoğunlukla bir tanımlama süreci olarak değerlendirilmektedir (Verkuyten ve DeWolf, 2002; Vignoles vd., 2006). Sosyal Kimlik Kuramı’na (SKK) göre, sosyal kimliğin sosyo-bilişsel temelinde üç süreç yatmaktadır (Reicher vd., 2010; Tajfel ve Turner, 1979): sosyal kategorizasyon, sosyal özdeşleşme ve sosyal karşılaştırma. Kimlik merkezliyeti (*identity centrality*), özdeşleşme sürecini anlamada anahtar bir boyuttur ve benlik tanımlanmasında grup üyeliğinin önemini, kronik belirginliğini ve bireylerin buna atfettiği öznel önemi yansıtır (Cameron, 2004; Leach, 2008). Bu kavram, öznel kimlik yapılarının algısal-bilişsel bir boyutu (Vignoles vd., 2006) ve kişisel, ilişkisel, kolektif ve kamusal kimlik boyutlarına verilen önem (Meca vd., 2015) olarak çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Kendini Sınıflandırma Kuramı (KSK), bireylerin sosyal bağlamlarda benliklerini en az üç düzeyde kategorize ettiklerini öne sürer: (a) kişiler arası düzey (bireysel kimlik), benliğin diğerlerine kıyasla “eşsiz” bir birey olarak tanımlandığı; (b) gruplar arası düzey (sosyal kimlik), benliğin ilgili dış grubun kont rastında grup üyeliği ile tanımlandığı, (c) üst-soyutlama düzeyi ise, benliğin diğer yaşam formlarının karşısında “insan olmak” olarak tanımlandığı düzeydir (Reicher vd., 2010; Turner vd., 1987).

Klasik perspektiften bakıldığında, üst grup kimlikleri çatışan alt gruplar arasında olumlu ilişkileri teşvik edebilir ve etkileşimler sırasında odaklanılacak ortak bir hedef oluşturabilir (Gaertner vd., 2000; Sherif, 1958). Ayrıca, “dünya vatandaşlığı” gibi üst-soyutlama düze-

yinde benlik sınıflandırması örnekleri, kolektif tehditler karşısında prososyallığı ve dayanışmayı teşvik etme potansiyeline sahip görünmektedir (Wang vd., 2023). Paylaşılan insanlık (*shared humanity*), KSK çerçevesinde olası bir üst-soyutlama düzeyi benlik sınıflandırması örneği olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, sosyal psikolojide tüm insanlıkla özdeşleşme (McFarland vd., 2019) ve küresel insan kimliği ve vatandaşlığı (Reysen ve Katzarska-Miller, 2018) gibi başka kavramsallaştırmalar da vardır. Bu kavramlar, küresel farkındalık ve diğerleriyle birbirine bağlılık, çeşitliliğe değer verme veya sorumluluk gibi birçok unsuruyla (Reysen ve Katzarska-Miller, 2018, ss. 39-64) etnosentrizmden kaynaklanan önyargı ve ayrımcılıkla olumsuz yönde ilişkilidir. Psikolojik gelişim, sosyal kimlik ve topluluk nosyonu, küresel insan kimliği bağlamında paylaşılan insanlığı kavramsallaştırmanın üç anahtarıdır (McFarland vd., 2019). Ayrıca, paylaşılan insanlık, ahlaki kapsamlılık ve gruplar arası prososyallik açısından da ele alınmaktadır (Crimston vd., 2016; Lantos vd., 2022). Paylaşılan üst kimlik (*superordinate identity*) deneyimi, farklı grupların üyeleri arasındaki ortaklıkları vurgulayarak bireysel farklılıkları aşma potansiyeline sahiptir (Vollhardt ve Nair, 2018) ve sosyal değişim için kolektif etkililiği artırmaktan (Subašić vd., 2011) grup üyeleri arasında artan empati ve anlayışa (Vollhardt, 2015) kadar çeşitli olumlu sonuçları olabilir. İnsanlık düzeyindeki benlik sınıflandırması, toplumsal söylemlerde çoğunlukla çokkültürlülük, insan hakları, kozmopolit değerler, filantropizm ya da ayrımcılık karşıtı tutumlar bağlamında idealize edilmiş örnekler olarak sunulabilir. Bu tür sınıflandırmaların gündelik düzeyde ortaya çıkması ise, genellikle belirgin bir otorite etkisi (Allport, 1954) ya da bireyleri bu üst düzey kimliğe yönlendiren güçlü bir durumsal tetikleyici gerektirir (Turner vd., 1987). Özellikle tarihsel dışlanma ve kolektif mağduriyet yaşamış dezavantajlı grupların, bu tür kapsayıcı değerleri yalnızca stratejik değil, aynı zamanda içselleştirilmiş kimlik unsurları olarak benimsemiş olabileceklerini dikkate alan bir bakışa ihtiyaç vardır.

Deschamps ve Brown (1983), üst hedeflerin, çatışma içindeki gruplar arasında iletişimi ve iş birliğini kolaylaştırabileceğini, ancak bu hedeflerin etkinliğinin grup farklılıklarının ve kimliğinin korunmasına bağlı olduğunu savunur. Dolayısıyla, yalnızca ortak bir hedef belirlemek çatışmayı otomatik olarak azaltmaz; bunun yerine, ilgili gruplar için sosyal kimlik sonuçlarını dikkate almak önemlidir. Bu fikirlerden yola çıkarak, çoğunluk ile üst kimlik şemsiyesi altında buluşmanın, özellikle kimliklerinin ayırt edici özelliklerini toplumsal yaşamda ifade etmelerine izin verilmeyen gruplar için, belirsiz bir durum yaratma riski taşıdığı söylenebilir. Gizlenebilir kimliklere (*concealable identities*) sahip gruplar (örn.,

LGBTQ+ bireyler veya bazı dini gruplar; bkz., Dobai ve Hopkins, 2022; Newheiser vd., 2017) için bu ikircikli durum sürekli bir ayırt edicilik tehdidiyle ilişkilidir.

Kimliğin gizlemesi, azınlık grubu üyelerine maddi kazanımları güvence altına alma, çatışmadan kaçınma, çoğunluk grubunun tutumlarını sına ve ortaya çıkarma, sosyal yaşamda fırsatlar yaratma gibi bazı olanaklar sağlayabilir (Dobai ve Hopkins, 2022). Ancak, gizli/saklanan bir kimliği yönetme zorunluluğunun bireylerde psikolojik baskıya yol açabileceği de bilinmektedir (Pachankis vd., 2020). Bu durum, aidiyet duygusunda zayıflama ve topluluk ya da grup içi bağların kopması gibi sonuçlar doğurabilir. Örneğin, Newheiser ve arkadaşları (2017), bireylerin kimliklerini gizlemesinin aidiyet hisini, kolektif öz saygıyı, iş memnuniyetini ve işe bağlılığı azaltabileceğini bulmuştur. Bu kopukluk, dezavantajlı grupların bazı bağlamlarda kolektif eylem eğilimlerini de azaltmaktadır (Greenaway vd., 2011). Uzun vadede, kimlik gizlemenin getirdiği avantajlar ve dezavantajlar, azınlık grupları tarafından hem grubun hem de üyelerinin çıkarlarını korumak için dengelenmek zorundadır. Örneğin, özellikle kolektif mağduriyet ve damgalanmanın aşırı koşulları altında, grup kimliğini gizleme gerekliliğiyle başa çıkmak adına hümanist bir inanç sistemi (ya da “söylem”) benimsenebilir. Tüm bunlar, kimliğin hangi psikolojik ihtiyaçlardan beslendiği, yani *kimlik motivasyonlarının* neler olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Azınlık grup üyelerini paylaşılan insanlık temelinde benlik sınıflandırmasına yönelten dinamikler, kimliğin motivasyonel kaynaklarında aranabilir. Sosyal psikoloji disiplininin başlangıcından bu yana kimliğin sosyo-motivasyonel temelleri akademik ilginin odağında olmuş; ancak bu temeller sıklıkla tek bir motivasyona, yani öz saygıya indirgenmiştir (Abrams ve Hogg, 1988). Bunun yanında, öz saygıyla sınırlı olmayan başka kuramsal çerçeveler de ortaya çıkmıştır. Yakın zamanlarda geliştirilen Motivasyona Dayalı Kimlik İnşası Kuramı (*Motivated Identity Construction Theory* [MDKİK]), kimlik oluşum ve sürdürme süreçlerini etkileyen çeşitli motivasyonlara bütüncül yaklaşan, kapsamlı bir model sunmaktadır. MDKİK, bireylerin altı temel kimlik motivasyonu tarafından yönlendirildiğini öne sürer (Easterbrook ve Vignoles, 2012; Vignoles, 2011; Vignoles vd., 2006): öz saygı (*self-esteem*), ayırt edilme (*distinctiveness*), aidiyet (*belonging*), anlamlılık (*meaning*), süreklilik (*continuity*) ve etkililik (*efficacy*).

MDKİK’nin temel önermesi, kimlik inşasının, sadece sosyal kategorilerin pasif bir yansıması değil, aynı zamanda aktif ve motive olunmuş bir süreç olduğudur. Örneğin, *öz saygı* (veya benlik saygısı) motivasyonu bireyleri benlik değerini yükseltecek gruplara yönlendirebilirken, *ayırt edilme* onları başkalarından ayırışmaya

sevk edebilir. *Aidiyet* motivasyonu, sosyal bağ ve kabul için temel insan ihtiyacını yansıtır. Buna göre, bireyler, bir topluluk hissi sağlayan grupla özdeşleşmeye motive olurlar. *Anlamlılık* motivasyonu, bir kimlikte amaç ve anlam arayışını ifade eder. Bireyler, yaşamlarında bir anlam duygusu sağlayan ve genellikle deneyimleriyle örtüşen değer ve inançlarla uyumlu kimlikler inşa etmeye motive olurlar. *Süreklilik* motivasyonu, zaman içinde tutarlı bir benlik duygusunu sürdürmenin önemini vurgular. Buna göre, bireyler, istikrarlı bir benlik kavramını kolaylaştıracak şekilde, geçmiş deneyimlerini ve gelecek arzularını yansıtan kimlikler inşa etmeye motivedir. Son olarak, *etkililik* motivasyonu ise, bireylerin çevrelerinde değişim yapma yetisi, yeterlilik ihtiyacı ve yetkinlik arzusunun yansıtır (Vignoles, 2011). Öz saygının ötesine uzanan bu çerçeve, bireylerin yalnızca benlik değerini koruma değil; aidiyet, ayırt edilme, anlamlılık, süreklilik ve etkililik gibi psikolojik ihtiyaçlarını da karşılayarak sosyal çevrelerine etkili biçimde oryante olma çabalarını anlamayı mümkün kılar. Böylece, kimliğin motivasyonel kaynaklarına bütüncül bir bakış geliştirmek mümkün hâle gelir (Easterbrook ve Vignoles, 2012; Vignoles vd., 2006).

MDKİK, sosyal psikolojideki bazı kuramlardan beslenmektedir. Özellikle, SKK (Tajfel ve Turner, 1979) ve bununla ilişkili modeller (Hogg, 2000), grup üyeliklerinin benlik kavramı ve davranış üzerindeki etkilerini anlamamıza katkı sağlar ve MDKİK’de belirtilen motivasyonlar için grup kimliğinin önemini vurgular. Optimal Ayırt Edicilik Kuramı (Brewer, 1991), bireylerin toplumsal bağlamlarda aidiyet ve ayırt edilme ihtiyaçlarını nasıl dengelediklerini anlamaya katkıda bulunur. Kimlik Süreci Kuramı’nda, geçmiş, şimdi ve gelecek ile bağlantılı bir motivasyonel ilke olarak tanımlanan süreklilik ve insanın çevresini kontrol etme kapasitesi ile yetkin ve güçlü hissetmesi olarak tanımlanan etkililik, merkezi kavramlardır (Breakwell, 1993). Ayrıca, Öz Belirleme Kuramı (Ryan ve Deci, 2000), kimlik oluşumu ve sürdürülmesinde, özellikle özerklik ve yetkinlik açısından içsel ve dışsal motivasyonları anlamak için bir çerçeve sunar. Bu kuramlar, kimlik inşasının çok yönlü doğasını göstererek, MDKİK’nin kavramsal çerçevesini zenginleştirmiştir.

Hümanist inanç ve değerler temelinde gelişen üst-soyutlama düzeyi benlik sınıflandırması olarak paylaşılan insanlığı, bu motivasyonel çerçevede ele almak için, yüzyıllardır var olma mücadelesi sürdüren bir azınlık grup olarak *Aleviler/Alevilik* özgün bir örnek olabilir. Aleviler, Türkiye’de önemli bir azınlık grubu temsil etmektedir; bununla birlikte, Balkanlar’da önemli bir Alevi nüfusu bulunur ve Aleviler bugün Batı Avrupa’da büyük diaspora ağlarına sahiptirler (Procházka-Eisl, 2016). Bir inanç sistemi olarak Alevilik “senkretik” ve “hetero-

doks” nitelikleriyle ele alınmaktadır (DABF, 2008; Mélikoff, 1993). Bu nitelikleri dikkate alındığında, Alevilik, İslam’ın mezheplerini karakterize eden daha ortodoks ve doktrinel çerçevelerle tezat oluşturduğundan hem Şii’likten hem de Sünnilikten ayrılır. Farklı etnik kimlikler (Türk, Kürt, Zaza, Arap) ve tarihsel arka planları içeren bir toplumsal grup olarak Aleviler, yüzyıllardır kolektif şiddet ve yapısal damgalanmanın kaskacında bir etno-dinsel azınlıktır. Aleviler arasında, tarihsel mağduriyet anlatılarına dayanan kimlik mücadelesi 14. yüzyıl Osmanlı döneminden günümüze kadar devam etmiştir (Aydın, 2017). Osmanlı’nın Sünni merkezli politikaları Alevileri (örn., “râfîzî,” “mülhid,” “zındık” gibi ifadelerle) sıklıkla “heretik” bir grup statüsüne indirgemiş, bunun karşısında ise bir direniş kültürü ve kendini koruma ihtiyacı belirlemiştir. Kolektif travmalar ve tarihsel mağduriyet deneyimleri olarak “katliamlar” ile ikircikliliği ve asimile edici vasfıyla modernite, Alevileri, Aleviliği ve Alevi Hareketi’ni anlamak için dikkatle ele alınması gereken olgulardır (Yalçınkaya, 2005; Yıldız ve Verkuyten, 2011).

Shankland’ın (2003) ortaya koyduğu üzere, Türkiye’deki Aleviler, çoğunluk grup olan Sünnilere kıyasla daha seküler bir yaşam tarzına ve daha yüksek bir siyasi katılıma sahiptir. Ertan’a (2016) göre, Alevilerin insanlığa dair özgün bir söylemi söz konusudur ve bu, Sartre ve Arendt’in iki dünya savaşı arası dönemde Yahudiler için yaptığı değerlendirmede olduğu gibi, eşitlik ve laiklik gibi evrensel kavramlar doğrultusunda “birlikte yaşam” üzerinedir. Aleviler, bu söylem aracılığıyla uzun yıllara dayanan katliamlar tarihinin üstesinden gelmenin bir yolunu bulmuş, ötekileştirme ve şiddet tarihinin dayattığı epistemik kapanmayla (bkz., Kiguwa, 2020) yüzleşmek için adeta teşvik edilmişlerdir. Bu durum, grup kimliğinin gizlenmesi ve/veya arka planda tutulması yoluyla paylaşılan insanlık gibi üst-soyutlama düzeyinde benlik sınıflandırmasının Alevilerde öne çıkmasının sosyo-tarihsel bir ifadesini bulmaktadır. Günümüzde, Aleviler, politik olarak aktif, hegemonya karşıtı, kültürel ve dini, ezilen/azınlık bir grup olarak tasvir edilmektedir (Göner, 2005). 1980’lerden bu yana Alevilerin kimliklerini yeniden inşa etme girişimi olarak ifade edilen *Alevi Uyanışı*, kamusal alanda artan görünürlük, iç-göç, Avrupa Alevi Hareketi, sol ideolojinin etkileri, siyasal İslam ve Kürt Hareketi gibi birçok sosyo-politik dinamiklerle bir arada ele alınmayı gerektirmektedir (Massicard, 2003; van Bruinessen, 1996). Aleviler, okullarda zorunlu din eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın konumu ve çeşitli hak ihlallerine ilişkin şikâyet ve itirazlarında, bu uygulamaların kurumsal ayrımcılığın ve kolektif mağduriyetin günümüzdeki örnekleri olduğunu vurgulamakta; inanç özgürlüğü ve eşit yurttaşlık temelinde süren kimlik mücadelesi ile hak arayışını dile getirmektedir (Geçmez, 2015).

Sınırlı sayıda da olsa sosyal psikolojik alan yazında Alevilerin inceleme konusu edildiği bazı araştırmalar bulunmaktadır: Karlıdağ ve Göregenli'nin (2017) çalışması, paylaşılan insanlığın sadece bir heterodoksi olarak Aleviliğe dayanan arkaik bir anlatı olmadığını, sosyal temsiller yoluyla günümüz kent hayatındaki Aleviler için bir değer/fikir/pratik olduğunu göstermiştir. Aleviler, Aleviliği tanımlarken ağırlıklı olarak “insan merkezli olmak”, “doğayı ve canlıları sevmek” ve “ezilenlerin yanında olmak” gibi söylem pratiklerine başvurmaktadır (Karlıdağ ve Göregenli, 2017). Benzer şekilde, çokkültürlülüğü savunan ve dünya vatandaşlığını ima eden bir yaklaşım diasporik azınlık kimliği bağlamında Aleviler için ele alınmıştır (Hopkins, 2011). İnançlarıyla uyumlu eşitlikçi ve barışçıl bir dünya görüşünden ilham alan Aleviler, kimliklerini tanımlarken paylaşılan insanlığı da içeren kolektif kimlik unsurlarını, Sünni katılımcılara kıyasla, daha sık kullanmaktadır (Kuşdil ve Çağlar, 2011). Bağımsız ve karşılıklı bağımlı benlik kurgularındaki kültürler arası farklılığı yeni bir modelle test eden bir çalışmada 33 ülkedeki 55 kültürel gruptan elde edilen bir dizi bulgu (Vignoles vd., 2016), Alevi ve Sünni örneklemeleri daha detaylı biçimde karşılaştırmayı mümkün kılmıştır: Her iki grup da bu 55 grup arasında “tutarlılığa karşı değişkenlik” boyutunda “tutarlılık” kutbuna doğru (sırasıyla 2. ve 4.) ve “öz güvene karşı başkalarına bağımlılık” boyutunda “öz güven” kutbuna doğru (sırasıyla 2. ve 4,5.) çok yüksek sıralarda yer almıştır. Bununla birlikte, Aleviler “öz-yönlendirme ve etkiyi kabul etme” boyutunun “etkiyi kabul etme” kutbunda düşük (39.) sırada yer alırken, Sünniler “kişisel çıkara karşı başkalarına bağımlılık” boyutunun “başkalarına bağımlılık” kutbunda düşük (38.) sırada yer almıştır. İnsan(lık) kimliğine dayalı etik duruşun Aleviler için hegemonik bir iç-grup temsili olduğu da görülmüştür (Karlıdağ ve Kuşdil, 2021). Bu bulguların, Aleviliğin “insan-ı kâmil olmak” gibi heterodoks/ezoterik inanç özelliklerinden izler taşıdığı speküle edilebilir (bkz., Sürücü, 2020). Dolayısıyla, paylaşılan insanlık temelinde benlik sınıflandırmasını şekillendiren motivasyonel ilkeleri incelemek için—sosyo-tarihsel bağlam itibarıyla kimlik mücadelesi gerçekliğini ve Aleviliğin inançsal-teozofik niteliklerini göz önünde bulundurarak—azınlık grup olarak Aleviler örneğinden hareket etmek anlamlı gözükmektedir.

Mevcut çalışmanın temel amacı, paylaşılan insanlık temelinde kimlik inşasının uzun süredir baskı altında olan bir azınlığın üyeleri tarafından içselleştirilip içselleştirilmediğine dair araştırma sorumuzu yanıtlamaktır. Bu amaçla, Türkiye'nin metropollerinde yaşayan Alevilerden oluşan bir örneklemden “Sen kimsin?” sorusuna verilen yanıtları topladık ve farklı düzeylerdeki benlik kategorizasyonlarına dayalı olarak paylaşılan insanlık kimliği, sosyal kimlik ve bireysel kimlik unsurlarının

(*identity elements*) benlik tanımlamalarını yansıtan kimlik repertuvarında ne ölçüde yer kapladığını inceledik. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların benlik tanımlamalarında sundukları kimlik unsurları üst-soyutlama, gruplar arası ve kişiler arası düzeylere göre sınıflandırıldı. Ardından, MDKİK (Vignoles, 2011; Vignoles vd., 2006) çerçevesinde, her bir benlik sınıflandırma düzeyinde algılanan kimlik merkezietini en güçlü biçimde yordayan motivasyonların neler olduğu incelendi.

Özellikle kimlik mücadelesinin bir parçası olarak düşünüldüğünde, belirsizliğe yanıt olarak anlam üretiminin, güç ve kontrol ihtiyacıyla birlikte, ezilen azınlık gruplara mensup bireyleri üst kimlik anlayışına yönlendirme potansiyeline sahip olabileceği çıkarımında bulunmak mümkündür. “Anlamlılık” ve “etkililik” motivasyonlarının, yüksek eşitsizlik ve sınırlı sivil haklarla betimlenebilecek toplumsal koşullarda yaşayan azınlık üyeleri için daha işlevsel olabileceği öne sürülmektedir (bkz., Greenberg vd., 2014; van Zomeren vd., 2008). Dolayısıyla, özellikle bu iki motivasyonun, Alevilerin benlik tanımlamalarında üst-soyutlama düzeyindeki “paylaşılan insanlık” temalı kimlik unsurlarının merkezietini, diğer motivasyonlara kıyasla, daha güçlü bir biçimde yordamasını bekledik. Temel beklentilerimizin başında, üç benlik sınıflandırma düzeyinde motivasyonel arka planın farklılaşması geliyordu. Buna göre, her ne kadar çalışmanın odak noktası paylaşılan insanlık olsa da, aynı prosedür altta yatan motivasyonları tespit edebilmek için diğer iki düzeye (kişiler arası ve sosyal benlik sınıflandırma düzeylerine) de uygulanmıştır. Bu sayede, Aleviler örneğinde, kimlik merkezietini açısından bu üç benlik sınıflandırma düzeyinin motivasyonel temellerini karşılaştırmalı inceleme olanağı doğmuştur.

Yöntem

Katılımcılar

Katılımcılara, Türkiye’de Alevi nüfusun nispeten yoğun yaşadığı bilinen büyük şehirlerden İstanbul ve İzmir’de, birinci yazarın bağlantı kurmasıyla, amaçlı ve kartopu örnekleme tekniklerinin bir kombinasyonu benimsenerek ulaşıldı. Bazı katılımcılara cemevleri ve dernek/vakıf gibi resmî kurumlar aracılığıyla erişildi. Gönüllü katılım gösteren ve kendilerini Alevi olarak tanımlayan, yaşları 19 ila 70 arasında değişen (Ort. = 37.4, *SS* = 12.6), 64’ü kadın olmak üzere toplam 142 katılımcının 112’si İstanbul’da, 30’u ise İzmir’de yaşamaktadır. Etnik kimlik, eğitim düzeyi, yer kimliği, ekonomik durum algısı ve Alevi kurumlarıyla olan bağ konularında katılımcı bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Kimlik unsurlarının üretilmesi. Vignoles ve arka-

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri İçin Frekans ve Yüzde Değerleri

Demografik Göstergeler	f	%	Demografik Göstergeler	f	%
Cinsiyet			Algılanan Ekonomik Durum		
<i>Kadın</i>	64	45.1	<i>Çok fakir</i>	2	1.4
<i>Erkek</i>	78	54.9	<i>Kısmen Fakir</i>	6	4.2
			<i>Ortalamanın Altında</i>	26	18.3
Etnik Kimlik			<i>Ortalama</i>	75	52.8
<i>Arap</i>	14	9.9	<i>Ortalamanın Üzerinde</i>	32	22.5
<i>Arnavut</i>	1	.7	<i>Kısmen Zengin</i>	1	.7
<i>(etnik kimlik olarak da) Alevi¹</i>	17	12	<i>Çok Zengin</i>	0	0
<i>Hem Kürt Hem Türk</i>	1	.7			
<i>Kürt</i>	36	25.4	Yer Kimliği		
<i>Türk</i>	49	34.5	<i>Sivas</i>	44	31
<i>Türkmen</i>	6	4.2	<i>Dersim (Tunceli)</i>	31	21.8
<i>Zaza</i>	12	8.5	<i>Antakya</i>	12	8.5
<i>Etnik Kimiksiz²</i>	6	4.2	<i>Tokat</i>	8	5.6
			<i>Varto (Muş)</i>	7	4.9
Eğitim Durumu			<i>Erzincan</i>	7	4.9
<i>Okur-yazar Olmayan</i>	1	.7	<i>Maraş</i>	5	3.5
<i>Okur-yazar Olan</i>	1	.7	<i>Diğer</i>	28	19.8
<i>İlkokul Mezunu</i>	18	12.7			
<i>Ortaokul Mezunu</i>	19	13.4	<i>Alevi kurumlarının...</i>		
<i>Lise Mezunu</i>	41	28.9	<i>Üyesi/takipçisi olan</i>	87	61.3
<i>Yüksekokul Mezunu</i>	6	4.2	<i>Üyesi/takipçisi olmayan</i>	55	38.7
<i>Üniversite Mezunu</i>	44	31			
<i>Lisansüstü Mezunu</i>	12	8.5			

1 Alevilik, teorik olarak “bir etnik aidiyet/kimlik” olarak ele alınmaya uygun bir olgu olarak değerlendirilemez de olsa, katılımcıların beyanlarında yer bulmaktadır.

2 Kendilerini ‘kimiksiz’, ‘dünyalı’ ve ‘insan’ olarak etnik özdeşimden uzak tarif eden katılımcılardır.

daşlarının (2006) uygulama yöntemi standart bir yönerge doğrultusunda takip edildi ve katılımcılar, kendileriyle ilgili 8 kimlik unsurunu belirtip kimlik repertuarlarını serbestçe listelemeye teşvik edildi. Anket uygulamasının başında “Sen Kimsin?”¹ yönerge-başlığı altında katılımcılardan aşağıdaki metni okumaları istendi:

Aşağıda a’dan h’ye kadar sıralanarak verilmiş 8 boşluk bulunuyor. Sizden boşluklara “sen kimsin?” sorusuna cevap olarak, kendiniz hakkında 8 şey yazmanızı istiyoruz. Sıralamayı önemsemeyerek aklınıza geldikçe yazabilirsiniz, ancak çağrışımlarınızdan verdiğiniz yanıtların toplamı, sahip olduğunuz imajı, yani “kim olduğunuzu” yansıtmalıdır. Sizi iyi anlattığını düşündü-

ğünüz her şeyi yazmakta özgürsünüz. Cevaplarınız, ait olduğunuz toplumsal gruplar ya da sosyal kategorileri, diğer insanlarla kişisel ilişkilerinizi ve şahsi olarak size has özellikleri içerebilir. Kimisi diğer insanlarca bilinen, kimisi kendinizle ilgili özel düşünceleriniz; bazıları sizin için nispeten önemli, bazıları daha az önemli; kimisi daha mutlu olduğunuz, kimisi ise daha az sevdiğiniz olmak üzere değişen niteliklere sahip cevaplar verebilirsiniz.

Algılanan merkezîyet. Her bir kimlik unsurunun algılanan kimlik merkezîyetini ölçmek için (bkz., Vignoles vd., 2006), katılımcılardan yazdıkları 8 kimlik unsurunun kimlikleri açısından ne derece merkezi olduğunu

1 Orijinali “Ben Kimim?”—Yirmi İfade Testi’dir (“Who Am I?”—Twenty Statements Test; Kuhn ve McPartland, 1954). Becker ve arkadaşları (2017) kültürler arası araştırmalarında, toplulukçu kültürlerde bireyci bir çağrışım yaratmamak için sorunun “Sen kimsin?” şeklinde revize edilmesini önermiştir.

Tablo 2. Algılanan Merkeziyet ve Kimlik Motivasyonları İçin Ölçümler

Algılanan Merkeziyet	
1) Yazdığınız cevabı, kendi kimliğinize göre ne kadar merkezi görüyorsunuz? ^a	
2) Yazdığınız her bir cevap, kendinizi tanımlamanızda ne kadar önemli? ^b	
Motivasyonlar ^c	
<i>Öz saygı:</i>	Cevaplarınızın her biri, size ne kadar öz güven duygusu veriyor?
<i>Etkililik:</i>	Cevaplarınızın her biri, kendinizi, ne kadar 'işlerin üstesinden gelebilir' ve yetenekli (yani, etkili ve yetkin) hissetmenizi sağlıyor?
<i>Süreklilik:</i>	Bu şeylerden her biri size geçmişiniz, bugününüz ve geleceğiniz arasında bir bağ olduğunu ne ölçüde hissettiriyor?
<i>Ayrırt edilme:</i>	Bu şeylerden her birinin sizi diğer insanlardan, herhangi bir şekilde, ne kadar 'ayrı kıldığını' hissediyorsunuz?
<i>Aidiyet:</i>	Bu şeylerden her biri, size 'ait olduğunuzu' (önem verdiğiniz insanların arasına dahil edildiğinizi veya onlar tarafından kabul gördüğünüzü) ne kadar hissettiriyor?
<i>Anlamlılık:</i>	Bu şeylerden her biri, size hayatınızın 'anlamli' olduğunu ne kadar hissettiriyor?

^a 1 = Hiç Merkezi Değil, 4 = Orta Seviyede, 7 = Son Derece Merkezi^b 1 = Hiç Önemli Değil, 4 = Orta Seviyede, 7 = Son Derece Önemli^c 1 = Hiç, 4 = Orta Derecede, 7 = Son Derece

7'li Likert ölçek üzerinde derecelendirmeleri istendi. Bu iki ölçüm (sorular için bkz., Tablo 2) arasında güçlü bir korelasyon bulundu ($r = .78, p < .001$) ve ortalaması, algılanan merkeziyet puanı olarak kullanıldı.

Kimlik motivasyonları. Katılımcılar ürettikleri 8 kimlik unsurunun her birini öz saygı, ayrırt edilme, aidiyet, anlamlılık, süreklilik ve etkililik motivasyonları olmak üzere altı soruda (bkz., Tablo 2) 7'li Likert tipinde puanladı (bkz., Vignoles vd., 2006).

Demografik bilgiler. Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, etnik kimliği, yer kimliği, ekonomik durum algısı, eğitim durumu, ikamet ettiği şehir, dini ve politik yönelimine² dair bilgiler sosyo-demografik bir form aracılığıyla toplandı.

Veri Toplama Süreci

Ölçümler, ikinci yazarın da yer aldığı önceki bir kültürlerarası çalışmanın (Becker vd., 2017) Türkiye örnekleminde kullanılan versiyonu dikkate alınarak, araştırmacılar tarafından bağlamsal uyum açısından incelenmiş ve minör değişikliklerle uyarlanmıştır. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan etik onay alındıktan sonra, birinci yazar anketleri katılımcıların kendilerini rahat ve güvende hissettikleri sessiz ortamlarda birebir görüşmeler yoluyla uygulamıştır. Veri toplama süreci Haziran-Eylül 2018 periyodunda gerçekleşmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve bilgilendirilmiş onam formları sunulmuştur. Anket

içeriği, yukarıdaki veri toplama araçları alt bölümündeki sırayı takip etmiştir. Çalışmada, her katılımcının serbest çağrışımla sekiz kimlik unsurunu ürettiği ve bu sekiz unsurun her birinin önce kimlik merkeziyeti ölçümüne ait iki soruyla, ardından da her bir motivasyon tipine ait birer soruyla ayrı ayrı değerlendirildiği özgün bir veri toplama tekniği kullanılmıştır.

Veri Analizi

Veri analizi için iki aşamalı bir hazırlık işlemi uygulanmıştır:

(i) İlk aşamada, katılımcıların ($n = 142$) "Sen kimsin?" sorusuna yanıt olarak verdikleri toplam 1136 kimlik unsuru içinde birbirinin aynı olan ifadeler kategorize edilerek liste 422 kimlik unsuruna indirilmiştir. Daha sonra, her bir kimlik unsuru kişiler arası (bireysel veya ilişkisel kimlik), gruplar arası (sosyal kimlik) veya üst-soyutlama (paylaşılan insanlık kimliği) olmak üzere, benlik sınıflandırmasının soyutlama düzeylerine göre, üç uzman tarafından incelenmiştir.³ Toplam 422 kimlik unsurundan 362'si benlik sınıflandırma düzeyleri açısından değerlendiriciler arasında oybirliğiyle aynı düzeye yerleştirilmişken, 56 ifade için üç değerlendiriciden ikisinin oy çokluğuyla fikir birliğine varılmıştır. Değerlendiriciler arasında herhangi bir fikir birliğine varılamayan 4 unsur ortaya çıkmıştır. Toplam 422 kimlik unsuru üzerinden yürütülen Fleiss' Kappa Analizi (bkz., Landis ve Koch, 1977) değerlendiriciler arası uyum oranının çok yüksek olduğunu göstermiştir; $\kappa = .86 (p < .001)$.

² *Dini yönelim:* Dini görüşleriniz günlük hayattaki davranışlarınız üzerinde ne kadar etkili (7'li Likert: 1 = Hiç Etkili Değil, 7 = Tamamen Etkili)? *Politik yönelim:* Politik görüşünüzü aşağıdaki ölçek üzerinde belirtiniz (7'li Likert: 1 = Sol, 7 = Sağ).

³ Bu aşamada, ilk yazar tarafından oluşturulan 422 kimlik unsurundan oluşan liste, ikinci yazar ve alanda uzman bir sosyal psikologun katılımıyla, üç araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Değerlendiriciler Arası Uyuma Göre Üç Farklı Soyutlama Düzeyindeki Kimlik Unsurlarının Frekans-Yüzde Değerleri ve Temsil Edici Örnekler

Benlik Sınıflandırma Düzeyleri	<i>f</i>	%	Kimlik Unsurları İçin Temsil Edici Örnekleri (<i>Ben ...</i>)	
Üst-soyutlama düzeyi (<i>n</i> = 73)	109	9.6	<i>insanım; güneşin doğuşu ve batışını kutsal kabul eden biriyim; dünyalıyım; evrende bir şeyim; bir canım; insanın diline, ırkına, milletine bakmayan birisiyim; barışçılım; bütün canlılara dostum</i>	
Sosyal düzey (<i>n</i> = 126)	384	33.8	<i>öğretmenim; Antakyalıyım; Alevi topluma mensubum; çocuk haklarını savunan biriyim; kadınıim; Atatürkçüyüm; sosyalistim; toplumumu seven biriyim</i>	
Kişiler arası düzey (<i>n</i> = 139)	Kişisel kimlik	465	40.9	<i>duygusalım; filmkoluğım; içe kapanığım; güleç biriyim; bir 'Jimi Hendrixsever' im; doğru ve net olmayı ilke edinmiş biriyim; fedakâr birisiyim; görev adamıyım; çay seven biriyim; biraz megaloman biriyim</i>
	İlişkisel kimlik	172	15.1	<i>iyi bir arkadaşım; çevresine mütevazı birisiyim; aileme düşkün birisiyim; diyalog kurmayı ve muhabbeti seven biriyim; çocuğuna çok değer veren bir anneyim (anaç biriyim); paylaşmayı seven biriyim</i>
Belirsiz unsurlar (<i>n</i> = 6)	6	0.5	<i>kentte/betonda yaşayan biriyim; nurum (mürşidi kamilullah); haksızlığa gelemeyen biriyim</i>	
Toplam	1136	100		

(ii) İkinci aşamada, benlik sınıflandırma düzeyi konusunda değerlendiriciler arasında fikir birliğine varılamayan ve genel veri setinde altı katılımcıya ait 6 kimlik unsuruna karşılık gelen 4 ifade analizlere dâhil edilmemiştir. Bunlar çıkarıldıktan sonra kalan 418 kimlik unsurundan oluşan kısa liste, özgün veri setindeki 142 katılımcıya ait 1130 (altı kimlik unsuru çıkartıldıktan sonraki sayı) ifadeye yeniden uyarlanmış ve her kimlik unsurunun hangi sınıflandırma düzeyine (kişiler arası, sosyal, üst-soyutlama) ait olduğu kodlanmıştır. Bu da her katılımcı için üç benlik sınıflandırması düzeyine karşılık gelen kimlik merkezietü puanı ve altı motivasyon puanı için ortalamaların ayrı ayrı hesaplanmasını mümkün kılmıştır. Sonuç olarak, üç ayrı sınıflandırma düzeyi ve bunların her birine ait birer merkezietü puanı ve altışar motivasyon puanı olmak üzere, toplam 21 değişken hesaplanmıştır. Bu değişkenler, sosyo-demografik faktörlerle birlikte, korelasyon ve regresyon analizlerinde kullanılmıştır.

Bulgular

Kimlik Unsurları İçin Ön-Bulgular

Kimlik unsurları benlik sınıflandırma düzeylerine göre kodlandıktan sonra yapılan frekans analizi, 142 katılımcıdan 139'unun kişiler arası düzeyde en az bir kimlik unsuruna sahip olduğunu göstermiştir ($f = 637$ ["filmkoluğım"; "diyalog kurmayı ve muhabbeti seven biriyim"]). Katılımcıların 126'sı en az bir sosyal kimlik unsuru ($f = 384$ ["öğretmenim"; "Alevi kökenli aileden geliyorum"]) ve 73'ü ise en az bir üst-soyutlama düzeyi kimlik unsuru ($f = 109$; ["insanım"; "insanın diline,

ırkına, milletine bakmayan birisiyim"])" beyan etmiştir. Kimlik unsurları için frekanslar ve temsil edici örnekler Tablo 3'de sunulmuştur.

Katılımcılardan 64'ü öznel kimlik repertuarlarında Alevi kimliklerine doğrudan atıfta bulunan 66 kimlik unsuru ifade etmiştir (örn., "Aleviyim"; "Hubyar Alevisiyim"; "Kürt Alevisiyim", "Alevi kültürden gelen birisiyim" vd.). Başka bir deyişle, Alevi iç-grup kimliğine dayanan ve değerlendiriciler arasında oybirliğiyle kabul edildiği üzere benlik sınıflandırmasının sosyal düzeyine karşılık gelen unsurların sıklığı 66 olup, bu oran tüm kimlik repertuarının %5.8'ine karşılık gelmektedir.

Korelasyonel Bulgular

Pearson Korelasyon Analizi, beklendiği üzere, üç benlik sınıflandırma düzeyindeki korelasyonların gücünün farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (bkz., Tablo 4). Paylaşılan insanlık bağlamında üst-soyutlama düzeyinde, aidiyet ($r = .31$) ve etkililik ($r = .37$) motivasyonları algılanan merkezietü ile görece zayıf korelasyon gösterirken, öz saygı ($r = .42$), ayırt edilme ($r = .50$) ve süreklilik ($r = .55$) değişkenleri orta düzeyde ilişkili bulunmuştur. Anlamlılık motivasyonu ise, üst-soyutlama düzeyinde algılanan kimlik merkezietü ile güçlü bir korelasyon ($r = .69$) göstermiştir. Gruplar arası ilişkiler bağlamında sosyal benlik sınıflandırma düzeyinde, öz saygı ($r = .62$) ve anlamlılık ($r = .68$) değişkenleri algılanan kimlik merkezietüyle güçlü bir ilişki sergilerken, ayırt edilme ($r = .48$), aidiyet ($r = .46$), etkililik ($r = .47$) ve süreklilik ($r = .50$) değişkenleriyle orta düzeyde korelasyonlar saptanmıştır. Son olarak, kişiler arası benlik sınıflandırma düzeyinde ise, öz saygı ($r = .60$),

Tablo 4. Üç Benlik Sınıflandırma Düzeyinde Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Bulguları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Üst-soyutlama düzeyi (<i>n</i> = 73)	Cinsiyet (1)	–									
	Yaş (2)	-.08	–								
	Politik Yönelim (3)	-.17	.17	–							
	Dini Yönelim (4)	.08	.33**	.01	–						
	Öz saygı (5)	.06	.32**	-.23	.19	–					
	Ayırt Edilme (6)	.07	.37**	-.14	-.02	.29*	–				
	Aidiyet (7)	.07	.08	-.17	.22	.40**	.21	–			
	Anlam (8)	.003	.30**	-.21	.12	.56**	.59**	.38**	–		
	Etkililik (9)	.01	.33**	-.05	.17	.65**	.31**	.53**	.55**	–	
	Süreklilik (10)	.07	.29*	-.04	.12	.25*	.50**	.41**	.51**	.32**	–
	Algılanan Merk. (11)	.14	.35**	-.20	.09	.42**	.50**	.31**	.69**	.37**	.55**
	Ort.	–	41.81	1.68	3.47	5.87	5.89	5.87	6.43	5.60	6.26
	SS	–	10.73	.76	2.08	1.50	1.12	1.19	.99	1.57	.99
Sosyal düzey (<i>n</i> = 126)	Cinsiyet (1)	–									
	Yaş (2)	-.23*	–								
	Politik Yönelim (3)	-.14	.04	–							
	Dini Yönelim (4)	-.07	.24**	.12	–						
	Öz saygı (5)	.11	.23**	-.07	.24**	–					
	Ayırt Edilme (6)	.02	.17	-.10	.26**	.29**	–				
	Aidiyet (7)	.02	.22**	-.12	.10	.42**	.25**	–			
	Anlam (8)	.12	.28**	-.18*	.24**	.67**	.45**	.41**	–		
	Etkililik (9)	.09	.23**	-.11	.26**	.60**	.25**	.37**	.60**	–	
	Süreklilik (10)	.17	.20*	-.05	.22*	.51**	.23*	.29**	.55**	.36**	–
	Algılanan Merk. (11)	.11	.25**	-.09	.27**	.62**	.48**	.46**	.68**	.47**	.50**
	Ort.	–	38.36	1.70	3.30	5.80	5.44	5.72	5.70	5.32	6.01
	SS	–	12.02	.79	1.98	1.16	1.24	1.12	1.31	1.32	1.01
Kişiler arası düzey (<i>n</i> = 139)	Cinsiyet (1)	–									
	Yaş (2)	-.25**	–								
	Politik Yönelim (3)	-.16	.04	–							
	Dini Yönelim (4)	-.03	.26**	.15	–						
	Öz saygı (5)	-.12	.35**	-.04	.19*	–					
	Ayırt Edilme (6)	-.07	.29**	.01	.03	.43**	–				
	Aidiyet (7)	-.11	.32**	-.09	.13	.57**	.29**	–			
	Anlam (8)	-.13	.41**	-.03	.19*	.73**	.53**	.54**	–		
	Etkililik (9)	-.04	.25**	-.04	.14	.81**	.47**	.58**	.70**	–	
	Süreklilik (10)	-.05	.32**	-.11	.08	.61**	.47**	.56**	.60**	.63**	–
	Algılanan Merk. (11)	.03	.36**	-.11	.12	.60**	.49**	.62**	.67**	.58**	.68**
	Ort.	–	37.83	1.67	3.22	5.58	5.29	5.49	5.64	5.43	5.92
	SS	–	12.22	.77	1.97	1.16	1.11	1.22	1.12	1.10	.96

* $p < .05$; ** $p < .01$

Not 1. Sadece cinsiyet değişkeninin diğer on değişkenle korelasyon değerleri Spearman Korelasyon Analizi'ne dayanırken, diğer değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Pearson Korelasyon Analizi bulgularıdır.

Not 2. Cinsiyet değişkeninde kadınlar 1, erkekler 0 olarak kodlanmıştır.

Not 3. Merk.: Merkeziyet

aidiyet ($r = .62$), anlamlılık ($r = .67$) ve süreklilik ($r = .68$) değişkenleri algılanan merkeziyet ile güçlü bir ilişki gösterirken, ayırt edilme ($r = .49$) ve etkililik ($r = .58$) değişkenleri orta düzeyde korelasyon göstermiştir (tüm değerler için, $p < .01$).

Benlik Sınıflandırma Düzeylerine Göre Kimlik Merkeziyetinin Yordayıcıları

Üç benlik sınıflandırma düzeyinde algılanan kimlik merkeziyetinin yordayıcıları, üç ayrı Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi'yle incelendi (bkz., Tablo 5).

Tablo 5. Benlik Sınıflandırma Düzeylerine Göre Algılanan Merkeziyeti Yordayan Kimlik Motivasyonları

Benlik Sınıflandırmasında Soyutlama Düzeyleri	Model	Kontrol Değişkenleri				Kimlik Motivasyonları						Model Özeti
		Cinsiyet	Yaş	P.Y.	D.Y.	Öz saygı	Ayırıt E.	Aidiyet	Anlamlılık	Etkililik	Süreklilik	
<i>Üst-soyutlama düzeyi</i> (<i>n</i> = 73)	1	.13	.42**	-.25*	-.06							R ² = .16, F _(4, 68) = 4.52**
	2	.09	.18*	-.09	-.07	.04	-.01	.02	.51**	-.08	.24*	R ² = .50, F _(10, 62) = 8.19**
<i>Sosyal düzey</i> (<i>n</i> = 126)	1	.21*	.24**	-.10	.23**							R ² = .14, F _(4, 121) = 5.99**
	2	.07	.03	.02	.05	.22*	.20**	.15*	.30**	-.02	.11	R ² = .55, F _(10, 115) = 16.37**
<i>Kişiler arası düzey</i> (<i>n</i> = 139)	1	.12	.39**	-.11	.04							R ² = .14, F _(4, 134) = 6.58**
	2	.14*	.06	-.03	-.001	.08	.13*	.27**	.28**	-.09	.28**	R ² = .61, F _(10, 128) = 22.71**

* $p < .05$; ** $p < .01$; + $p < .10$

Not 1. P.Y.: Politik Yönelim; D.Y.: Dini Yönelim; Ayırıt E.: Ayırıt Edilme

Not 2. Analiz adımları (veya modelleri): 1 = sosyo-demografik kontrol değişkenleri; 2 = MDKİK çerçevesinde 6-motivasyonlu-model

Not 3. Değişkenler için değerler 'standardize edilmiş' β değerleridir.Not 4. R² puanları 'düzeltilmiş' puanlardır.

Not 5. Cinsiyet değişkeninde kadınlar 1, erkekler 0 olarak kodlanmıştır.

İki bloklu "enter" tekniğinin kullanıldığı bu analizlerin ilk bloğunda kontrol değişkenleri olarak cinsiyet, yaş, politik ve dini yönelim yer alırken, sonrakinde MDKİK çerçevesinde 6-motivasyonlu-model analize eklenmiştir. Tüm regresyon modellerinde çoklu doğrusal bağlantı riskini kontrol etmek amacıyla tolerans ve VIF değerleri incelenmiştir. Üç modele ait değişkenlerin tamamı için tolerans değerleri .28 ile .95, VIF değerleri ise 1.05 ile 3.55 arasında bulunmuştur. Bu değerler, tüm modellerde değişkenlerin birbirinden bağımsız katkı sunduğunu ve çoklu doğrusal bağlantı sorununun bulunmadığını göstermektedir. Analizlerden elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır:

Üst-soyutlama düzeyi. MDKİK'nin 6-motivasyonlu-modeli, algılanan merkeziyet puanındaki toplam varyansın %50'sini açıklamıştır ($R^2 = .50$, $F_{(10, 62)} = 8.19$, $p < .01$). Modelde anlamlılık ($\beta = .51$, $p < .01$) ve süreklilik ($\beta = .24$, $p < .05$) motivasyonlarının özgül katkıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna ek olarak, kontrol değişkenlerinden yaş değişkeni algılanan kimlik merkeziyetinin pozitif ve marjinal olarak anlamlı bir yordayıcısı olarak ortaya çıkmıştır ($\beta = .18$, $p < .10$).

Sosyal düzey. MDKİK modeli, algılanan merkeziyet puanındaki varyansın %55'ini açıklamıştır ($R^2 = .55$, $F_{(10, 121)} = 16.37$, $p < .01$). Modelde öz saygı ($\beta = .22$, $p < .05$), ayırıt edilme ($\beta = .20$, $p < .01$), aidiyet ($\beta = .15$, $p < .05$) ve anlamlılık ($\beta = .30$, $p < .01$) değişkenleri, algılanan kimlik merkeziyetinin pozitif yordayıcıları olmuştur.

Kişiler arası düzey. MDKİK modeli, algılanan merkeziyet puanındaki toplam varyansın %61'ini açıklamıştır ($R^2 = .61$, $F_{(10, 128)} = 22.71$, $p < .01$). Ayırıt edilme ($\beta = .13$, $p < .05$), aidiyet ($\beta = .27$, $p < .01$), anlamlılık (β

$= .28$, $p < .01$) ve süreklilik ($\beta = .28$, $p < .01$) motivasyonları, algılanan kimlik merkeziyetinin anlamlı yordayıcıları olmuştur. Kontrol değişkenlerinden cinsiyet de anlamlı bir yordayıcıdır ($\beta = .14$, $p < .05$); buna göre, katılımcılar arasında kadın olmak, kişiler arası benlik sınıflandırma düzeyinde nispeten daha yüksek bir kimlik merkeziyetini beraberinde getirmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, etno-dinsel bir azınlık olarak yüzyıllardır kolektif mağduriyet ve yapısal damgalanmaya karşı hayatta kalma mücadelesini sürdüren Alevilere odaklanmaktadır. Sosyal psikoloji kuramlarından özellikle KSK ve MDKİK'ye dayanan görgül bir araştırma yoluyla, üst-soyutlama düzeyinde benlik sınıflandırması olarak, paylaşılan insanlık üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, paylaşılan insanlığın, azınlık üyelerinin görünüşte çoğunluk ile ortak "sembolik değerler evrenini" paylaştığını göstermek için kamusal söylemde bir araç olarak işlev görüp görmediği ya da belirli kimlik motivasyonları tarafından biçimlenerek azınlık üyelerinin kimlik repertuarında gerçekten merkezi bir yer tutup tutmadığı incelendi.

Katılımcıların kimlik repertuarında, benlik sınıflandırmasının üst-soyutlama düzeyindeki kimlik unsurlarının (örn., "insanım"; "bütün canlılara dostum"; "kimlik ayrımı yapmaksızın insanları seven biriyim" gibi ifadelerin) oranı yaklaşık %10'dur (bkz., Tablo 3). Aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, "insanlık" nosyonu ile bağlantılı hümanist inançların, Alevilerde yalnızca Alevilik inanç-teozofisinden kaynaklanan kadim anlatılarla değil, bireylerin kimlik motivasyonları ve grup dışı evrensel

Tablo 6. Benlik Sınıflandırma Düzeylerinde Algılanan Merkeziyetin Yordayıcıları Olarak Kimlik Motivasyonları İçin Özet

Benlik Sınıflandırmasında Soyutlama Düzeyleri	Algılanan Merkeziyeti Yordayan Kimlik Motivasyonları					
	Öz saygı	Ayırt Edilme	Aidiyet	Anlamlılık	Etkililik	Süreklilik
Üst-soyutlama düzeyi				✓		✓
Sosyal düzey	✓	✓	✓	✓		
Kişiler arası düzey		✓	✓	✓		✓

değerlere yönelimleriyle de ilişkili biçimde kimlik repertuarında anlamlı bir karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Bu da önceki bazı çalışmalarla tutarlı görünmektedir (Hopkins, 2011; Karlıdağ ve Göregenli, 2017). Daha önemlisi, bulgularımız, “paylaşılan insanlık” temalı kimlik unsurlarının Alevi kimlik repertuarında yalnızca söylemsel değil, anlamlılık ve süreklilik gibi motivasyonel ihtiyaçlarla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu tür kimlik unsurlarının tarihsel dışlanma ve mağduriyet bağlamlarında savunmacı/stratejik işlevler de görebileceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, bu çalışmada odaklanılmayan kolektif bellek, tehdit algısı ya da etnik aidiyet gibi değişkenlerin söz konusu yönelimleri nasıl etkilediğine dair sorular, gelecekteki araştırmalar açısından önemli bir tartışma zemini sunmaktadır.

Bu çalışma, MDKİK (Vignoles, 2011) aracılığıyla öz saygı motivasyonunun ötesine geçerek, algılanan kimlik merkeziyeti açısından farklı benlik sınıflandırma düzeylerinin motivasyonel temellerini karşılaştırmamıza olanak sağlamıştır (bkz., Tablo 6). Sosyal benlik sınıflandırma düzeyinde algılanan kimlik merkeziyetini öz saygı, ayırt edilme, aidiyet ve anlamlılık motivasyonları yordarken, bireysel ve ilişkisel kimlik unsurlarını kapsayan kişiler arası benlik sınıflandırma düzeyinde ayırt edilme, aidiyet, anlamlılık ve süreklilik motivasyonlarının özgül açıklayıcılığı olduğu görülmüştür. Buna göre, bulgular, benlik sınıflandırma düzeylerine göre motivasyonel ilkelerin rolünün değişebileceğini göstermektedir. Örneğin, aidiyet motivasyonu, sosyal benlik sınıflandırma düzeyinde ilgili grupla entegrasyon ve uyum sağlama amacı taşıyan grup-temelli motivasyon olarak ortaya çıkarken (Brewer, 1991), aynı zamanda kişiler arası ilişkiler bağlamında da işlev görmektedir (Ryan ve Deci, 2000). Bu bulgular, yalnızca “insanlık” temalı üst düzey kimlik unsurlarının değil, bireysel ve kişiler arası düzeydeki kimlik unsurlarının da farklı motivasyonel ihtiyaçlarla biçimlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, kimlik merkeziyetinin yalnızca içerik değil, sınıflandırma düzeyiyle birlikte düşünüldüğünde nasıl bir işlev kazandığını anlamak açısından, çalışmanın iddiaları farklı düzeylerdeki kimlik-motivasyon ilişkileriyle de desteklenmektedir.

Paylaşılan insanlık Alevilerde kimlik merkeziyetine demirleyerek içselleşiyor mu; yoksa Aleviler bir bakıma kimliklerini gizleyerek sıkı sıkıya paylaşılan insanlığa mı tutunuyorlar? Bulguların ötesinde, Alevilerin kolektif mağduriyete (tarihsel baskı, eşitsizlik ve yapısal damgalama koşullarına) tepki olarak grup kimliklerini nispeten bir kenara bırakıp paylaşılan insanlığı aşamalı olarak içselleştirmeyi bir kimlik yönetim stratejisi olarak benimsemiş olabilecekleri öne sürülebilir. Bu stratejinin benimsenmesine psikoloji alanının ötesinde makro düzeyde bir açıklama ararsak, hem Alevi toplumunun içinde bulunduğu aktüel ve tarihsel/politik koşulların (Ertan, 2016; Koçan ve Öncü, 2004; Yalçınkaya, 2005) hem de Aleviliğin kendine has teozofik ve inançsal özelliklerinin (DABF, 2008; Sürücü, 2020) karşılıklı olarak insanlık nosyonunu incelemeyi kolaylaştırdığı savunulabilir.

Kimliğin gizlenmesi bireyler, topluluklar veya toplumsal gruplar için değişen anlamlar ve öneme sahip, psikososyal fayda ve zararlar barındırabilecek karmaşık bir olgu olarak görünmektedir (Camacho vd., 2020; Dobai ve Hopkins, 2022; Newheiser vd., 2017). Etno-dinsel bir azınlık olarak Aleviler örneği üzerinden paylaşılan insanlık olgusunu inceleyen bu çalışmada, kimliğin gizlenmesi, Aleviliğin sosyo-tarihsel gerçekliği açısından göz önünde bulunduruldu. 142 katılımcının her birinin 8 kimlik unsuru belirterek oluşturduğu kimlik repertuarlarında Alevi iç-grup kimlik unsuru oranının %5.8 (64 katılımcıdan 66 ifade), üst-soyutluk düzeyinde kimlik unsurlarının oranının ise %9.6 (73 katılımcıdan 109 ifade) olduğu görülmüştür. Alevi iç-grup kimlik unsurları için ortalama kimlik merkeziyeti 5.92 ($SS = 1.28$) iken, üst kimlik kategorizasyonuna dayalı kimlik unsurları için ortalama kimlik merkeziyeti 6.53'tür ($SS = .71$). Bu betimsel bulgular, Alevi katılımcıların, sıklık ve algılanan kimlik merkeziyeti açısından, iç-grup temelli kimlik unsurları yerine paylaşılan insanlık temelli kimlik unsurlarını kimlik repertuarlarında önceliklediklerini göstermektedir. Görüldüğü üzere, katılımcılar iç-grup kimliklerinden tamamen kaçınmamış ya da bunu tümüyle gizlememiştir. Bu durumun, Alevi bireylere ulaşmak üzere amaçlı örnekleme tekniğine dayalı bir veri toplama süreci ve anket uygulaması deneyimiyle birlikte değer-

lendirilmesi gerektiği de vurgulanmalıdır. Ancak iç-grup kimliği yerine paylaşılan insanlığın nispeten daha fazla öne çıkması, Alevi kolektif kimliği ve Aleviliğin, tarihin çeşitli dönemlerinde kolektif mağduriyetin bir yansıması olarak gizlendiği gerçeğinin bugün hâlâ izinin sürülebileceğini düşündürmektedir. Paylaşılan insanlığın iç-grup kimliğine kıyasla daha ön planda oluşu, Aleviliğin teozofi ve inanç mirasından etkilenecek Alevi grup kimliğinin yeniden değerlendirilmesi biçiminde de yorumlanabilir. Karlıdağ ve Göregenli'nin (2017) çalışması, Aleviliğin sosyal temsillerinin Alevi bireyler için "insan merkezlilik", "insanı-doğayı-canlıları sevmek", "ezilenin yanında olmak", "sosyal adalet", "kardeşlik", "dürüstlük", "saygı", "hoşgörü" gibi hümanist ve kozmopolit kültürel değerlere işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bir başka açıdan, Aleviler için paylaşılan insanlık vurgusu Alevilikten izler taşıyan bir benlik sınıflandırması olarak da görülebilir. Bir yandan üst-kategorizasyon yoluyla kimliğini sürdürürken, diğer yandan grup kimliği ve kolektif bellek içeriğini taşıyarak kimliğini gizlemek bir paradoksa işaret edebilir. Öte yandan, denilebilir ki asimilasyon karşısında bir kimlik yönetim stratejisinin gelişmesi, bu bulmacanın çözülmesine dair bir ipucu sunmaktadır. Aydın (2017) Alevi kimliğinin oluşumunun tarih içinde izlediği yolda stratejik dönüm noktaları olduğunu belirterek dönüm noktalarından birini "Alevi kimliğinin başka etnik kimlikleri *paranteze alışı*" olarak nitelmiştir. Paranteze alma nitelmesi, kesişimsellik kavramına da işaret ederek özelde kimliğin gizlenmesine, genel ölçekte ise kimlik olgusunun dinamik doğasına dair derinlikli bir yaklaşımın önemini hatırlatmaktadır. Bu fikirleri mevcut araştırma bağlamına uyarladığımızda, paylaşılan insanlığın, Alevi kimliğini aşan ve onu bir yönüyle paranteze alan, üst-soyutlama düzeyinde bir benlik sınıflandırması ve anlamlılık ve süreklilik motivasyonlarına dayalı bir kimlik inşası örneği olduğu ileri sürülebilir. Sosyal psikolojik bir bakış açısıyla, paylaşılan insanlığın kimliğin merkezine demirlemesi, var olmanın, yani "okunaklı" olmanın ortak bir sembolik değerler evreni ile ilişki içerisinde olmayı gerektirdiği görüşüyle uyumlu görünmektedir (Deschamps, 1982).

Staerklé ve arkadaşlarının (2011) değerlendirmelerine paralel olarak, düşük statülü bir grubun üyesi olmanın komünal-toplulukçu bir benlik kavramını pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Yazarlar tarafından tartışıldığı şekliyle komünal-toplulukçu benlik ifadesi, mevcut araştırmada çatışmasızlığı, ayrımcılık yapmayı, toplum yanlısı eşitliği ve barış içinde bir arada yaşamayı vurgulayan üst-soyutlama düzeyi bir kolektif kimliği örneklemektedir. Üst-soyutlama düzeyinde kimlik inşası, eşitlik talebi ve tanınma hedefi doğrultusunda, gayrimeşru ve olumsuz statükoya karşı toplumsal değişim için sosyo-bilişsel bir alternatif sağlar (Boyras,

2019; Koçan ve Öncü, 2004; kimlik siyaseti bağlamında farka körlük ve çokkültürlülük eleştirisi için bkz., Göner, 2005). Bulgularımız, kimlik merkezietinde paylaşılan insanlığa demirlemenin hayata amaç kattığını ve yaşamı öngörülebilir kıldığını (*anlamlılık*) ve yok sayılma karşısında geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurarak kolektif bir bellek oluşturduğunu (*süreklilik*) göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Alevilerin kendilerini bu şekilde tanımlamaları hayatlarına anlam katıyor ve geçmiş-şimdi-gelecek arasında bir köprü sunuyor.

Beklendiği gibi, anlamlılık motivasyonu üst-soyutlama düzeyinde kimlik merkezietinin güçlü bir yordayıcısı olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan, etkililik motivasyonundan yerine, süreklilik motivasyonu bir yordayıcı olmuştur. Başka bir deyişle, Alevilerde üst-soyutlama düzeyinde kimlik merkezieti için anlamlılık ve süreklilik baskın faktörler olup, etkililik, öz saygı, aidiyet ve ayırt edilme motivasyonlarını gölgede bırakmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmanın kimliğin "tanımsal" boyutuna odaklandığı unutulmamalıdır. Burada yordayıcı olarak açığa çıkmayan kimlik motivasyonlarının (örn., kimliğin hayata geçirilmesi veya duygulanım boyutlarında, bkz., Verkuyten ve DeWolf, 2002; Vignoles vd., 2006) açıklayıcı potansiyele sahip olabileceği göz önünde bulundurularak gelecekteki araştırmalarda dikkate alınmalıdır.

Bir topluluğun ve/veya etno-dinsel bir grubun üyelerinin, zaman içinde bireysel ve grup temelli kimliklerini sürdürmeye yönelik motive olmaksızın (*süreklilik*) ve yaşamlarının kalıcı bir anlam taşıdığı hissini bulmaya teşvik edilmeden (*anlamlılık*) var olması düşünülemez. Örneğin, kimlik süreçlerindeki kültürel çeşitlilik göz önüne alındığında, alan yazındaki bazı araştırma bulguları, Alevileri üst kimlik merkezietine yönlendiren kimlik motivasyonlarını açıklamayı sağlayabilir. Tarihsel kolektif dayanıklılık algısının kolektif süreklilik duygusuyla bağlantılı olduğu ve bunun Black Lives Matter Hareketi'ne yönelik artan desteği açıkladığı bilinmektedir (Selvanathan vd., 2023). Bu durum, etkililik beklentisi olsa dahi, sürekliliğin tarihsel kolektif dayanıklılığı günümüz toplumsal hareketliliğine bağlayabilme kapasitesiyle öne çıkmasını anlaşılır kılmaktadır. Kültürel süreklilik faktörünü inceleyen başka bir çalışmada, kendi kültürlerini koruma ve yeniden inşa etme yönünde aktif adımlar atan topluluklarda genç intihar oranlarının belirgin şekilde daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır (Chandler ve Lalonde, 1998); bu da süreklilik motivasyonunun hayati önemini vurgulamaktadır. Başka bir çalışmada ise, etno-kültürel süreklilik motivasyonunun sıklıkla kültürel kimliklerin korunmasını önceliklendirdiği ve bunun nesiller arası çeşitli kültürel uyum stratejilerini beraberinde getirebildiği bulunmuştur (Ryabichenko ve Lebedeva, 2017). Dahası, salt var olmak yeterli

değildir; anlamlı bir varoluş, bireylerin yaşamlarına anlam katarak kaygıya karşı bir tampon işlevi görebilecek geçerli bir kültürel dünya görüşü ve benlik kavrayışına inancı gerektirir (Greenberg vd., 2014).

Araştırma, Alevi bireylerin insanlık nosyonuyla kurdukları ilişkiye odaklanmıştır. Söz konusu ilişki çalışmada genel olarak bir kimlik olgusu, özelde ise sosyo-motivasyonel bir kategorizasyon süreci olarak ele alınmıştır. SKK'ye kıyasla motivasyonel vurguyu nispeten azalttığı varsayılan KSK'nin (bkz., Brown, 2000), motivasyonel ilkelerle ilgili güncel kuramsal gelişmelerle (MDKİK; Vignoles, 2011) ilişkilendirilmesi ve kimlik sürecine öz saygı motivasyonunun ötesinde bir okuma sunulması, kimlik formasyonunun sosyal psikolojisi için besleyici bir perspektif sunmaktadır. Buna ek olarak, araştırma, etno-dinsel bir azınlık grubunun incelenmesi yoluyla laboratuvar koşullarının dayattığı "minimal" gerçekliğin ötesine geçerek (örn., Jung vd., 2018) sosyal psikolojiye görgül olarak katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, araştırmamızdaki kimlik unsurlarının üretilmesine ilişkin özgün veri toplama tekniği (Becker vd., 2017; Kuhn ve McPartland, 1954), Alevi bireylerin özelliklerinin ortaya çıkarılmasına olanak tanıdığı için geleneksel standardize ölçek temelli yöntemlere kıyasla nitel bir değer taşımaktadır.

Bununla birlikte, kültürlerarası karşılaştırmalı bir perspektife ihtiyaç olduğu savunulabilir. Örneğin demokrasi, popülizm ve özgürlük gibi endeksler dikkate alındığında, gelecekteki çalışmaların, farklı sosyo-politik iklimlerde gizlenebilir kimliklere sahip azınlık gruplarını üst kimlik merkezliyetine yönlendirebilecek motivasyonları incelemesi değerli olacaktır. Azınlık grup statüsünün kimlik repertuarlarını nasıl şekillendirdiğini daha detaylı biçimde değerlendirebilmek için, çoğunluk gruplarını da kapsayan karşılaştırmalı araştırma desenleri gelecekteki çalışmalar açısından önemli olabilir. Ayrıca, sosyal psikoloji disiplininin geniş bir kuramsal birikime sahip olduğu açıktır. Akışkanlık-duşkanlık veya açıklama düzeyleri gibi farklı meta-teorik konular üzerinden değerlendirildiğinde (bkz., English ve Mahendran, 2021), gelecekteki araştırmalarda, kimlik gizlenmesi ile üst-soyutlama düzeyi benlik sınıflandırmasında kimlik merkezliyeti arasındaki gerilimde olguyu ele almanın alternatif yolları farklı kuramsal çerçeveler aracılığıyla aranabilir. Böylece, sosyo-motivasyonel ilkelerin yanı sıra, paylaşılan insanlığın arka planında yatabilecek dinamikler (örn., kolektif duygusal yönelimler ve normlar; Halperin ve Bar-Tal, 2011; Smith vd., 2015) veya azınlıklar için sunduğu olanaklar ya da yarattığı engeller açısından paylaşılan insanlığın doğurguları (örn., kolektif iyi-oluş veya sosyo-politik/kolektif eylem; Jetten vd., 2017; Louis, 2009) aydınlatılabilir. Bu çalışma, motivasyonel süreçleri nicel düzeyde görünürlük kılma im-

kânı sunmakla birlikte, paylaşılan insanlık gibi üst-soyutlama düzeyindeki kimlik merkezliyetinin tarihsel, duygusal ve stratejik bağlamlarını daha derinlemesine anlayabilmek için nitel ve karma desenli araştırmalara da ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda, nedensel açıklamalara dayanmayan bulgular ile araştırmanın tek kaynaklı veriye dayanıyor olması noktaları özellikle vurgulanmalıdır. Araştırma bağlamı, Türkiye'de kentsel hayattaki Alevi kimliği üzerine kurulmuştur. Araştırma sorusunun ortaya konulmasından yazım sürecinin tamamlanmasına kadar geçen süreçte birçok sosyo-politik gelişme yaşanmıştır. Dolayısıyla, yalnızca veri veya bulgular değil, araştırma sorularının dahi farklı bir sosyo-mekânsal bağlamda değişiklik gösterebileceği göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, kimlik mücadeleleri bağlamında ve farklı olası kavramsallaştırmalar ile kuramsal temeller arasında, *paylaşılan insanlığı* sosyal psikoloji ve sosyal bilimler sahasında bir inceleme konusu hâline getirmek önemlidir. Bu tür bir yaklaşım, prososyallığı ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmenin yollarını aramak açısından her zaman gerçek-dünya sorunlarına odaklı, dünya kurucu bir rol oynar. Bu araştırmada, paylaşılan insanlık olgusu KSK ve MDKİK ile sosyal psikolojik perspektiften ele alınmıştır. Aleviler gibi yüzyıllar boyunca kolektif mağduriyet yaşayan etno-dinsel bir azınlık grup için paylaşılan insanlığın benlik sınıflandırmasında önemli bir yer tuttuğu, anlamlılık ve süreklilik motivasyonlarıyla kimliğin merkezine demirlediği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Abrams, D. ve Hogg, M. A. (1988). Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination. *European Journal of Social Psychology*, 18(4), 317-334. doi: 10.1002/ejsp.2420180403
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Aydın, S. (2017). The emergence of Alevism as an ethno-religious identity. *National Identities*, 20(1), 9-29. doi: 10.1080/14608944.2016.1244521
- Becker, M., Vignoles, V. L., Owe, E., Easterbrook, M. J., Brown, ...ve Lay, S. (2017). Being oneself through time: Bases of self-continuity across 55 cultures. *Self and Identity*, 17(3), 276-293. doi: 10.1080/15298868.2017.1330222
- Boyraz, C. (2019). The Alevi question and the limits of citizenship in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(5), 767-780. doi: 10.1080/13530194.2019.1634396
- Breakwell, G. M. (1993). Social representations and social identity. *Papers on Social Representations*, 2(3), 1-20. http://www.psr.jku.at/psr1993/2_1993brea2.pdf
- Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), 475-482. doi: 10.1177/0146167291175001
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30(6), 745-778. doi: 10.1002/1099-0992(200011/12)30:6<745::AID-EJSP24>3.0.CO;2-O
- Camacho, G., Reinka, M. A. ve Quinn, D. M. (2020). Disclosure and concealment of stigmatized identities. *Current Opinion in Psychology*, 31, 28-32. doi: 10.1016/j.copsyc.2019.07.031
- Cameron, J. (2004). A three-component model of social identification. *Self and Identity*, 3, 239-262. doi: 10.1080/1357650044000047
- Chandler, M. J. ve Lalonde, C. (1998). Cultural continuity as a hedge against suicide in Canada's First Nations. *Transcultural Psychiatry*, 35(2), 191-219. doi: 10.1177/136346159803500202
- Crimston, C. R., Bain, P. G., Hornsey, M. J. ve Bastian, B. (2016). Moral expansiveness: Examining variability in the extension of the moral world. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(4), 636-653. doi: 10.1037/pspp0000086
- DABF. (2008). *Alevi-Bektaşî inancının esasları (Fundamentals of the Alevi-Bektashi belief)*. Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu. <https://www.alevi.dk/>
- Deschamps, J.C. (1982). Social identity and relations of power between groups. H. Tajfel (Ed.), *Social identity and intergroup relations* içinde (85-98). Cambridge University Press/Maison des Sciences de l'Homme.
- Deschamps, J.C. ve Brown, R. (1983). Superordinate goals and intergroup conflict. *British Journal of Social Psychology*, 22(3), 189-195. doi: 10.1111/j.2044-8309.1983.tb00583.x
- Dobai, A. ve Hopkins, N. (2022). Ethnic identity concealment and disclosure: Contexts and strategies. *British Journal of Social Psychology*, 61(3), 790-807. doi: 10.1111/bjso.12507
- Easterbrook, M. ve Vignoles, V. L. (2012). Different groups, different motives: Identity motives underlying changes in identification with novel groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(8), 1066-1080. doi: 10.1177/0146167212444614
- English, A. ve Mahendran, K. (2021). Sustaining dialogue in polarised political contexts: Moving beyond shared-identity to dialogical position exchanges. *International Review of Theoretical Psychologies*, 1(2), 21-39. doi: 10.7146/irtp.v1i2.127971
- Ertan, M. (2016). *Alevism in politics: Possibilities and limits of Alevi identity politics*. Yayınlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Banker, B. S., Houlette, M., Johnson, K. M. ve McGlynn, E. A. (2000). Reducing intergroup conflict: From superordinate goals to decategorization, recategorization, and mutual differentiation. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 4(1), 98-114. doi: 10.1037/1089-2699.4.1.98
- Geçmez, E. (2015). *Aleviler: Var ama yok, yok ama var* [TBMM konuşması]. Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı. <https://bit.ly/4cTZ0G6>
- Göner, Ö. (2005). The transformation of the Alevi collective identity. *Cultural Dynamics*, 17(2), 107-134. doi: 10.1177/0921374005058582
- Greenaway, K. H., Quinn, E. A. ve Louis, W. R. (2011). Appealing to common humanity increases forgiveness but reduces collective action among victims of historical atrocities. *European Journal of Social Psychology*, 41(5), 569-573. doi: 10.1002/ejsp.802
- Greenberg, J., Vail, K. ve Pyszczynski, T. (2014). Terror management theory and research: How the desire for death transcendence drives our strivings for meaning and significance. A. J. Elliot (Ed.), *Advances in motivation science (Vol. 1)* içinde (85-134). Elsevier Academic Press.
- Halperin, E. ve Bar-Tal, D. (2011). Emotional orien-

- tation, collective. D. J. Christie (Ed.), *The encyclopedia of peace psychology* içinde (388-392). Wiley-Blackwell. doi: 10.1002/9780470672532.wbep098
- Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, 11(1), 223-255. doi: 10.1080/14792772043000040
- Hopkins, L. (2011). 'I feel myself to be a world citizen': Negotiating Turkish and Alevi identity in Melbourne. *Social Identities*, 17(3), 443-456. doi: 10.1080/13504630.2011.558381
- Jetten, J., Haslam, S. A., Cruwys, T., Greenaway, K. H., Haslam, C. ve Steffens, N. K. (2017). Advancing the social identity approach to health and well-being: Progressing the social cure research agenda. *European Journal of Social Psychology*, 47(7), 789-802. doi: 10.1002/ejsp.2333
- Jung, J., Hogg, M. A. ve Choi, H. S. (2018). Recategorization and ingroup projection: Two processes of identity uncertainty reduction. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 3(2), 97-114. doi: 10.1002/jts5.37
- Karlıdağ, S. ve Göregenli, M. (2017). Aleviliğin sosyal temsilleri (Social representations of Alevism). D. Kökdemir ve Z. Yeniçeri (Ed.), *1st Social Psychology Congress Proceedings* içinde (328-339). <http://psksosyal.net/docs/SPKProceeding.pdf>
- Karlıdağ, S. ve Kuşdil, M. E. (2021). Kentsel hayattaki Alevilerin kimlik repertuvarına sosyal psikolojik bir bakış: Etnik kimlik, ana dili ve iç-grup temsillerinin benlik sınıflandırmasındaki rolü. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi-Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 23, 43-80. doi: 10.24082/2021.abked.288
- Kiguwa, P. (2020). 'Language is over': On racism's epistemic closures. *South African Journal of Psychology*, 50(4), 443-445. doi: 10.1177/0081246320965527
- Koçan, G. ve Öncü, A. (2004). Citizen Alevi in Turkey: Beyond confirmation and denial. *Journal of Historical Sociology*, 17(4), 464-489. doi: 10.1111/j.1467-6443.2004.00240.x
- Kuhn, M. H. ve McPartland, T. S. (1954). An empirical investigation of self-attitudes. *American Sociological Review*, 19(1), 68-76. doi: 10.2307/2088175
- Kuşdil, E. ve Çağlar, S. (2011, 30 Haziran-3 Temmuz). *A content analysis of identity in Alevi and Sunni samples from Turkey* [Konferans bildirisi]. IACCP Regional Conference, İstanbul, Türkiye.
- Landis, J. R. ve Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159. doi: 10.2307/2529310
- Lantos, N. A., Engyel, M., Hadarics, M., Nyúl, B., Csaba, S. ve Kende, A. (2022). Identification with all humanity predicts prosocial and political action intentions during COVID-19. *Frontiers in Political Science*, 4, 855148. doi: 10.3389/fpos.2022.855148
- Leach, C. W., van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L. W., Pennekamp, S. F., Doosje, B., Ouwerkerk, J. W. ve Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: A hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 144-165. doi: 10.1037/0022-3514.95.1.144
- Louis, W. R. (2009). Collective action—and then what? *Journal of Social Issues*, 65(4), 727-748. doi: 10.1111/j.1540-4560.2009.01623.x
- Massicard, E. (2003). Alevist movements at home and abroad: Mobilization spaces and disjunction. *New Perspectives on Turkey*, 29, 163-187. doi: 10.1017/s0896634600006154
- McFarland, S., Hackett, J., Hamer, K., Katzarska-Miller, I., Malsch, A., Reese, G. ve Reysen, S. (2019). Global human identification and citizenship: A review of psychological studies. *Political Psychology*, 40(S1), 141-171. doi: 10.1111/pops.12572
- Meca, A., Ritchie, R. A., Beyers, W., Schwartz, S. J., Picariello, S., Zamboanga, B. L., Hardy, S. A., Luyckx, K., Kim, S. Y., Whitbourne, S. K., Crocetti, E., Brown, E. J. ve Benitez, C. G. (2015). Identity centrality and psychosocial functioning: A person-centered approach. *Emerging Adulthood*, 3(5), 327-339. doi: 10.1177/2167696815593183
- Mélikoff, I. (1993). *Uyur idik uyardılar: Alevilik-Bektaşilik araştırmaları*. Cem Yayınları.
- Newheiser, A.-K., Barreto, M. ve Tienersma, J. (2017). People like me don't belong here: Identity concealment is associated with negative workplace experiences. *Journal of Social Issues*, 73(2), 341-358. doi: 10.1111/josi.12220
- Pachankis, J. E., Mahon, C. P., Jackson, S. D., Fetzner, B. K. ve Bränström, R. (2020). Sexual orientation concealment and mental health: A conceptual and meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 146(10), 831-871. doi: 10.1037/bul0000271
- Procházka-Eisl, G. (2016). The Alevi. *Oxford research encyclopedia of religion*. <https://oxfordre.com/religion/display/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-101>
- Reicher, S., Spears, R. ve Haslam, S. A. (2010). The social identity approach in social psychology. M. Wetherell ve C. T. Mohanty (Ed.), *The SAGE handbook of identities* içinde (45-62). SAGE Publications. doi: 10.4135/9781446200889.n4

- Reysen, S. ve Katzarska-Miller, I. (2018). *The psychology of global citizenship: A review of theory and research*. Lexington Books/Rowman & Littlefield.
- Ryabichenko, T. ve Lebedeva, N. (2017). Motivation for ethno-cultural continuity as a predictor of acculturation and adaptation in two generations of Latvian Russians. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(5), 682-697. doi: 10.1177/0022022117698041
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. doi: 10.1037/0003-066X.55.1.68
- Selvanathan, H. P., Jetten, J. ve Umeh, A. (2023). A history of collective resilience and collective victimhood: Two sides of the same coin that explain Black Americans' present-day responses to oppression. *British Journal of Social Psychology*, 62(1), 136-160. doi: 10.1111/bjso.12562
- Shankland, D. (2003). *The Alevis in Turkey: The emergence of a secular Islamic tradition*. Routledge.
- Sherif, M. (1958). Superordinate goals in the reduction of intergroup conflict. *American Journal of Sociology*, 63, 349-356. doi: 10.1086/222258
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9781139175043
- Smith, L. G. E., Thomas, E. F. ve McGarty, C. (2015). "We must be the change we want to see in the world": Integrating norms and identities through social interaction. *Political Psychology*, 36(5), 543-557. doi: 10.1111/pops.12180
- Staerklé, C., Clémence, A. ve Spini, D. (2011). Social representations: A normative and dynamic intergroup approach. *Political Psychology*, 32(5), 759-768. doi: 10.1111/j.1467-9221.2011.00839.x
- Subašić, E., Schmitt, M. T. ve Reynolds, K. J. (2011). Are we all in this together? Co-victimization, inclusive social identity and collective action in solidarity with the disadvantaged. *British Journal of Social Psychology*, 50(4), 707-725. doi: 10.1111/j.2044-8309.2011.02073.x
- Sürücü, B. (2020). *A study on Alevi humanism*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (33-47). Brooks/Cole.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- van Bruinessen, M. (1996). Kurds, Turks and the Alevi revival in Turkey. *Middle East Report*, 200, 7-10. doi: 10.2307/3013260
- van Zomeren, M., Postmes, T. ve Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504-535. doi: 10.1037/0033-2909.134.4.504
- Verkuyten, M. ve DeWolf, A. (2002). Being, feeling and doing: Discourses and ethnic self-definitions among minority group members. *Culture & Psychology*, 8(4), 371-399. doi: 10.1177/1354067X0284001
- Vignoles, V. L. (2011). Identity motives. S. J. Schwartz, K. Luyckx ve V. L. Vignoles (Ed.), *Handbook of identity theory and research* içinde (403-432). Springer. doi: 10.1007/978-1-4419-7988-9_18
- Vignoles, V. L., Owe, E., Becker, M., Smith, P. B., Easterbrook, M. J., Brown, R., González, R., Didier, N., Carrasco, D., Cadena, M. P., Lay, S., Schwartz, S. J., Des Rosiers, S. E., Villamar, J. A., Gavreluc, A., Zinkeng, M., Kreuzbauer, R., Baguma, P., Martin, M., . . . Bond, M. H. (2016). Beyond the 'east-west' dichotomy: Global variation in cultural models of selfhood. *Journal of Experimental Psychology: General*, 145(8), 966-1000. doi: 10.1037/xge0000175
- Vignoles, V. L., Regalia, C., Manzi, C., Gollledge, J. ve Scabini, E. (2006). Beyond self-esteem: Influence of multiple motives on identity construction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(2), 308-333. doi: 10.1037/0022-3514.90.2.308
- Vollhardt, J. R. (2015). Inclusive victim consciousness in advocacy, social movements, and intergroup relations: Promises and pitfalls. *Social Issues and Policy Review*, 9(1), 89-120. doi: 10.1111/sipr.12011
- Vollhardt, J. R. ve Nair, R. (2018). The two-sided nature of individual and intragroup experiences in the aftermath of collective victimization: Findings from four diaspora groups. *European Journal of Social Psychology*, 48(4), 412-432. doi: 10.1002/ejsp.2341
- Wang, Z., Jetten, J., Steffens, N. K., Álvarez, B., Bentley, S. V., Salvador Casara, B. G., Crimston, C. R., Ionescu, O., Krug, H., Selvanathan, H. P., Tanjitpiyanond, P., Wibisono, S., Chen, S., Wang, J., Zhang, X. ve Sun, S. (2023). A world together: Global citizen identification as a basis for prosociality in the face of COVID-19. *Group Processes & Intergroup Relations*, 26(1), 71-95. doi: 10.1177/13684302211051619
- Yalçinkaya, A. (2005). *Pas: Foucault'dan Agamben'e*

- sivilleşmiş iktidar ve gelecek. Phoenix Yayınevi.
- Yildiz, A. A. ve Verkuyten, M. (2011). Inclusive victimhood: Social identity and the politicization of collective trauma among Turkey's Alevis in Western Europe. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 17(3), 243-269. doi: 10.1080/10781919.2011.587175